

Nüsrət Qənbər oğlu HÜSEYNOV, PhD, Dos.**Müşgünaz Fazil qızı ZAMANLI**

Azərbaycan Texnologiya Universitetinin magistrantı

E-mail: mushgunaz.1995@mail.ru

BİZNESİN İNKİŞAFINA DÖVLƏT DƏSTƏYİ**Xülasə**

Məqalədə Azərbaycanda kiçik və orta biznesin inkişafı üçün dövlət dəstəyi mexanizmlərindən istifadə və bazar iqtisadiyyatının mövcud mərhələsində onun rəqabət üstünlüklərindən sonrakı istifadənin aktual problemlərindən bəhs edilir. Kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının hazırkı vəziyyətinə (Azərbaycanın uzunmüddətli sosial-iqtisadi inkişafı Konsepsiyasına, regionların inkişaf proqramına əsaslanan dövlət dəstəyi vasitələrindən istifadə) böyük diqqət yetirilir. Yaxın gələcəkdə kiçik və orta biznes ölkənin və onun regionlarının sosial-iqtisadi inkişafının ən mühüm sabitləşdirici amili hesab olunur. Məqalədə biznesin inkişafı xidmətləri, sahibkarlara biznes ehtiyaclarının müxtəlif mərhələlərində təklif olunan qeyri-maliyyə xidmətləri və məhsullar kimi dəstək barəsində məlumatlar əks olunur.

Açar sözlər: kiçik biznes, orta biznes, biznesin inkişafı, dövlət dəstəyi, sosial- iqtisadi inkişaf.

UOT: 334**JEL: 64****Giriş**

Beynəlxalq miqyasda KOB-in inkişafı prosesi ilə yanaşı biznesə dəstək sahəsi də böyüyür. Bir sıra biznesə dəstək variantları hazırlanmışdır və kiçik biznesin inkişafı üçün tətbiq oluna bilər. Bununla belə, bu cür dəstəyin effektiv olması üçün əsas meyarlar tətbiq edilməlidir. Biznesin inkişafı xidmətləri ona görə vacibdir ki, onlar sahibkarlara öz bizneslərini daha effektiv idarə etməyə kömək edə bilər və müvafiq şəkildə tətbiq olunarsa, maddi girovun maneə törədə biləcəyi hallarda maliyyəyə çıxışın gücləndiricisi və alternativ “girov” kimi çıxış edə bilər. Dövlət zaman-zaman KOBİ-lərin inkişafı baxımından strateji istiqamətlər təklif etsə də, hələ ki, bütün ölkə üzrə bu cür dəstəyin ardıcıl və məqsədyönlü şəkildə çatdırılması mövcud deyil.

Ölkəmizdə bəzi proqramlar dövlət tərəfindən dəstəklənir və yerli ehtiyaclar baxımından bir sıra xidmətlər təklif etmək üzərində işləyir. Bununla belə, ümumilikdə, dəstəyə ehtiyacı olan sahibkarların qarşısında duran bir sıra maneələr mövcuddur. Məsələn, kənd yerləri resurslardan və xidmətdən çox zəifdir. Tədqiqatın bu hissəsinin əsas tapıntıları arasında biz müəyyən etdik ki, proqramlar kifayət qədər gender yönümlü deyil, qadınların üzləşdiyi məhdudiyətlər haqqında az məlumatlıdır. Digər kritik məsələ müxtəlif

səviyyələrdə qadın müəssisələrinin ehtiyaclarına kifayət qədər diqqət yetirilməməsidir.

Beləliklə, yoxsulluğun azaldılması, davamlı inkişaf və ya iş yerlərinin yaradılması ilə bağlı məqsədləri baxımından proqramların daha yaxşı fərqləndirilməsinə ehtiyac var. Nəhayət, bu proqramlar qadınlar üçün maliyyə strategiyalarına çıxış imkanı ilə inteqrasiya edilməlidir.

Kiçik və orta biznes (KOB) müasir mərhələdə iqtisadiyyatın əsas sahələrindən biridir. Böhran nəticələrinin aradan qaldırılmasında və Azərbaycan iqtisadiyyatının keyfiyyətə daha da yüksəlməsində mühüm rol ona verilir. Kiçik biznes potensial imkanlara malikdir, onlara bazar iqtisadiyyatının dinamik mühitində müəssisələrə daha mobil olmaq və rəqabət üstünlüklərinə malik olmaq imkanı verilir. Kiçik müəssisələrin yaradılması və gələcək inkişafı prosesində yeni iş yerləri yaradılır, ədalətli rəqabət formalaşır, bazarın zəruri mal və xidmətlərlə sürətli doyması baş verir. Vurğulamaq lazımdır ki, kiçik və orta biznesin inkişafı hesabına yeniliklər daha fəal şəkildə tətbiq edilir. Ona görə də, iqtisadiyyatın bu sektoru dövlət strukturlarının, eləcə də sahibkarların istiqamətləndiyi gələcək inkişafın özül alətidir.

Kiçik müəssisələr təbii cəhətdən qeyri-sabit sahibkarlıq strukturlarıdır; onlar bazarın

dəyişməsindən daha çox asılıdırlar və müxtəlif formalarda dövlət dəstəyinə ehtiyac duyurlar. Buna görə də, sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi və dəstəklənməsi iqtisadi sistemin transformasiyası şəraitində onun bazar formalarının inkişafı və institusional infrastrukturun qurulması şəraitində kiçik və orta sahibkarlıq strukturlarının sabit və səmərəli fəaliyyətinin şərtidir. Azərbaycan həmçinin kiçik və orta biznesin effektiv dövlət tənzimləmə və dəstək sisteminin yaradılmasını qurur.

Bu problem öz təbiətinə görə uzanır, lakin araşdırmanın məqsədləri üçün hələ də aktualdır. “Bazar idarəetmə sistemi olan ölkələrdə dövlət siyasəti kiçik müəssisələri iri firmanın inkişafının kiçik modeli və ya aralıq mərhələsi kimi deyil, spesifik xüsusiyyətlərə və inkişaf qanunlarına malik olan və xüsusi yanaşma tələb edən xüsusi model hesab edir. Kiçik biznesin taleyini müəyyən edən dövlətdir. Əksər inkişaf etmiş ölkələrdə dövlət kiçik biznesə bir növ üstünlüklər verir ki, bu da son nəticədə kiçik müəssisələrin həyat qabiliyyətini artırmağa imkan verir. Belə ölkələrdə kiçik sahibkarlığın fəaliyyətinin sabitləşdirilməsi qanunla təmin edilir» [1, s.45].

Bu gün KOS-un dövlət tənzimlənməsi və dəstəyi sistemi (hüquqi, maliyyə, konsaltinq dəstəyi, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin infrastrukturunun inkişafına dəstək, həyat təminatı, innovasiya fəaliyyətinə dəstək, fərdi təlim və yenidən hazırlanma sahəsində dəstək, kiçik və orta biznesdə beynəlxalq əməkdaşlıq istisna olmaqla) innovasiyaya əsaslanan iqtisadiyyata malik ölkələr üçün xarakterik olan strateji əhəmiyyətli artım istiqamətlərini nəzərə almağa imkan verən səmərəli alətlərin işlənilib hazırlanmasını tələb edir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafının səmərəli mexanizmlərinin axtarışı aşağıdakı istiqamətlərdə aparılır: maliyyə və əmlakla bağlı, infrastruktur, informasiya, institusional, struktur və funksional əlaqələr [2, s.3].

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi və dəstəyi sistemində "artım nöqtələri" adlanan strateji əhəmiyyətli iqtisadi sektorların dəstəklənməsi alətləri zəif inkişaf etmişdir. Tədqiqatımızda bu “böyümə nöqtələri”nə reklam, HR konsaltinq, mühəndislik, maliyyə vasitəçiliyi, hüquqi xidmətlər, inkişaf və rieltor xidmətləri, Veb və Rəqəmsal xidmətlər sahəsində biznes xidməti sektorunda SMB daxildir. Ətraf mühitə uyğunlaşdırılmış bizneslə

yanaşı, texnoloji biznes də strateji inkişaf nöqtələri kimi götürülməlidir.

Artım nöqtələrinin dəstəkləyici alətlərinin strukturunda profilli müəssisələr nəzərə alınmaqla, onlar həmçinin modernləşdirmə, mikro-maliyyəyə dəstək, sahibkarlıq arzusunda olan şəxslər üçün qrantlar, investisiya kreditləri, nizamnamə kapitalında pay almaqla investisiyalar üçün verilə bilər. Azərbaycan Respublikasının subyektləri, kiçik və orta biznes daha çox ticarət və insanlara xidmət sahələrində cəmləşmişdir. Hökumətin 25 illik inkişafının hesablamalarına görə, sahibkarlıq iqtisadiyyatı ümumi daxili məhsulun 1/3 və daha çox hissəsi ilə ümumi regional məhsulun 1/5 hissəsi təmsil olunur. Lakin kiçik və orta sahibkarlığın dövlət tənzimlənməsi və dəstəklənməsi istiqamətləri siyahısında biz iqtisadiyyatın daha çox innovativ inkişafına keçidi təsdiq edəcək sahələrdə və istiqamətlərdə sahibkarlığın inkişaf istiqamətlərini aşkar etməmişik.

Bu sahələrə biznes xidməti sektoru, ətraf mühitə uyğunlaşdırılmış biznes və.s daxildir. Qlobal Rəqabət Qabiliyyətlik Hesabatında təklif olunan iqtisadiyyat növlərinə görə sahibkarlıq fəaliyyəti dünya ölkələrinin üç qrupu üzrə müəyyən edilir:

- I. Faktorla idarə olunan iqtisadiyyatlar.
- II. Səmərəliliyə əsaslanan iqtisadiyyatlar.
- III.

İnnovasiyaya əsaslanan iqtisadiyyatlar [2].

Azərbaycan ilə birlikdə səmərəliliyə əsaslanan iqtisadiyyata malik ölkələr qrupuna Argentina, Bosniya, Braziliya, Çin, Kolumbiya, Xorvatiya, Çili, Ekvador, Estoniya, Qvatemala, Macarıstan, İndoneziya, Yamayka, Latviya, Litva, Makedoniya, Malayziya, Meksika, Panama, Peru, Polşa, Cənubi Afrika Respublikası, Rumıniya, Slovakiya, Surinam, Tayland, Uruqvay daxil edilməlidir.

Dünya iqtisadiyyatlarının 3 qrupuna Belçika, Kanada, Çexiya, Finlandiya, Fransa, Böyük Britaniya, Almaniya, Yunanıstan, Hollandiya, İsrail, İrlandiya, İtaliya, Yaponiya, Koreya, Lüksemburq, Norveç, Portuqaliya, Puerto Riko, İspaniya, Sinqapur, Sloveniya daxildir.

Bu ölkələr biznes üçün xidmət sektorunda yüksək fəallıq nümayiş etdirirlər. Bu vəziyyətdə davamlı rəqabət üstünlükləri yeniliklərlə müəyyən edilir. Kiçik və orta sahibkarlığa dövlət dəstəyi

strategiyasının reallaşdırılmasının əsas yanaşmaları kimi aşağıdakı məqamlar müəyyən edilir:

- müxtəlif səviyyələrdə dəstək: kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına federal, regional və bələdiyyə dəstəyi;

-KOBİ-nin qeydiyyatdan başlayaraq köklü sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə, habelə profilin dəyişdirilməsi və ya fəaliyyətə xitam verilməsi barədə qərar qəbul edilməsinə qədər onun həyat dövrünün inkişaf təcrübəsi;

-KOBİ-lərin inkişafının konkret mərhələlərini nəzərə alaraq ya ilkin mərhələdə inzibati maneələrin azaldılması, ya da onların fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi və dəstəklənməsi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;

-sahibkarlıq fəaliyyətinin risk və qeyri-müəyyənliyi baxımından KOBİ-lərin inkişafını stabilləşdirən amillərin reallaşdırılmasının təmin edilməsi ilə bağlı yanaşmalar;

-KOBİ-lərin fəaliyyətinin hüquqi təminatı, o cümlədən, audit xərcləri, xüsusi vergi rejimlərini seçmək imkanı, vergi amnistiyası və s.;

-dövlət tənzimləmə və dəstək institutlarının inkişafı ilə bağlı kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına institusional dəstək.

Sənayeləşmiş ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlığın dövlət dəstəyinin reallaşdırılması strategiyasının əsas yanaşmalarına aşağıdakı aspektlər də daxildir [1, s.27]:

-menecerlərin bacarıq səviyyəsinin yüksəldilməsi;

-regional problemlərin həlli, xüsusilə depressiyaya uğramış regionların inkişafı;

-vençur maliyyələşdirməsinə çıxış problemini nəzərə alaraq texnoloji biznesin inkişafı;

Sahibkarlığa dövlət dəstəyi məqsədyönlü şəkildə iqtisadi-hüquqi şəraitin yaradılması, sahibkarlığın inkişafı üçün stimulların yaradılması, habelə ona güzəştli şərtlərlə maddi və maliyyə vəsaitlərinin qoyulmasıdır. Dövlət ictimai şüurda dəyişiklikləri stimullaşdırsa, onu orta təbəqənin həyati maraqlarına və dəyərlərinə yönəltmə, əhalinin müxtəlif təbəqələrində və qruplarında sahibkarlıq fəaliyyətinə müsbət münasibət formalaşdırsa, bu məqsədlərə nail olunur. Məhsul və xidmətlərə olan ehtiyacı ödəmək, həm də mümkün həyat yolu kimi vətəndaşlara şüurlu seçim etməkdə kömək etmək lazımdır (sahibkar olmaq və ya işçi kimi qalmaq, istehsalat investisiya qoymaq və ya onlardan şəxsi istehlak üçün istifadə etmək).

Sosial məsuliyyət və biznes etikası prinsipləri əsasında sahibkarların müsbət özünüdərkinin inkişafı böyük əhəmiyyət kəsb edir. Görünür, yalnız bu halda sahibkarlar dövlətin sütununa və vətəndaş cəmiyyətinin ayrılmaz elementinə çevrilməyə qadir, ümumi maraqlara malik müstəqil sosial fəal qrupa çevrilə bilirlər [6, s.78].

Sahibkarın nöqtəyi-nəzərindən onun məqsədlərinə səmərəli şəkildə nail ola biləcəyi şəraiti (mənfəətin maksimumlaşdırılması, investisiyanın səmərəliliyi, risklərin minimuma endirilməsi, əmlakın və şəxsi müdafiə və s.) yaradan dövlətdir.

Dövlət nöqtəyi-nəzərindən sahibkar daha yüksək səviyyəli məqsəd və maraqların (sosial rifahın yüksəldilməsi, məşğulluğun təmin edilməsi, milli təhlükəsizliyin möhkəmləndirilməsi, iqtisadi yardım və s.) həyata keçirilməsini təmin etməyə çağırılır.

Dövlətin və biznesin məqsəd və maraqlarının kəsişdiyi sahədə səmərəli dövlət siyasəti həyata keçirilə bilər. Bu, dövlətin sahibkarlıqla bağlı strategiya və taktikasını nəzərdə tutur [6, s.84].

İqtisadi islahatların əsl məqsədi əhalinin həyat səviyyəsinin və keyfiyyətinin yüksək olmasını təmin edən səmərəli iqtisadiyyat yaratmaqdan ibarətdir. Azərbaycanın dünya iqtisadi birliyində layiqli iştirakı, inkişaf etmiş kiçik biznes bu məqsədlərə nail olmaq üçün unikal və effektiv vasitədir. Kiçik biznes müasir bazar iqtisadiyyatı sisteminin ayrılmaz elementidir, onsuz iqtisadiyyat və bütövlükdə cəmiyyət normal mövcud ola və inkişaf edə bilməz.

Dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas aləti kiçik biznesin inkişafı və dəstəklənməsi üçün federal, regional (regionlararası), sektoral (sahələrarası) və bələdiyyə proqramlarıdır.

Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı sahəsində dövlət siyasətinin əsas məqsədləri:

1) Azərbaycanın iqtisadiyyatında rəqabət mühiti yaratmaq üçün kiçik və orta biznesin inkişafı;

2) kiçik və orta biznesin inkişafı üçün əlverişli şəraitin təmin edilməsi;

3) kiçik və orta biznesin rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi;

4) kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinə mallarının, (işlərinin, xidmətlərinin), intellektual fəaliyyətin nəticələrinin Rusiya Federasiyasının bazarında və xarici dövlətlərin bazarlarında təşviqində kömək;

5) kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin sayının artması;

6) əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsi və özünüməşğulluğun inkişafı;

7) kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin istehsal etdikləri malların (işlərin, xidmətlərin) ümumi daxili məhsulun həcmində xüsusi çəkisinin artması;

8) büdcənin vergi gəlirlərində, Azərbaycanın təsis qurumlarının büdcələrində və yerli büdcələrdə kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin ödədiyi vergilərin payının artması [8].

Hazırda kiçik sahibkarlıq subyektlərinə effektiv dəstəyin göstərilməsinin qarşısında duran maneələrdən biri də kiçik biznesin fəaliyyətini dəstəkləyən səmərəli infrastruktur obyektlərinin olmamasıdır [8].

İri müəssisələr öz infrastrukturunu yaradırlar: tədris mərkəzləri, marketinq və hüquq şöbələri, kommunikasiya infrastrukturunu (giriş yolları, mühəndis şəbəkələri və s.), nümayəndəlik və mağazalar açır, öz işçiləri üçün öz banklarını və sosial obyektlərini yaradırlar.

Kiçik biznes bunu edə bilməz. Amma bazarda qaydalar hamı üçün eynidir. Odur ki, kiçik biznesin rəhbəri şirkətin məhsulları ilə uğurla rəqabət aparmaq üçün təcrübəli hüquqşünasla məsləhətləşməli, marketinq araşdırmaları aparmalı, paylama şəbəkəsi vasitəsilə mal sata bilməlidir [8].

Kiçik biznesi dəstəkləmək üçün infrastruktur sərfəli şərtlərlə belə imkanı təmin etməlidir. Son illərdə onlarla kiçik sahibkarlığa dəstək infrastrukturunu obyektlərinin meydana çıxmasına və fəaliyyət göstərməsinə baxmayaraq, dövlət və yerli hakimiyyət orqanlarının dəstəyi olmadan hərtərəfli və səmərəli dəstək infrastrukturunun yarana və mövcud ola bilməyəcəyi göz qabağındadır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 dekabr 2017-ci il tarixli Fərmanı ilə Azərbaycan Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi yaradılıb. Prezidentin 26 iyun 2018-ci il tarixli sərəncamı ilə Agentliyin adı dəyişdirilərək Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi adlandırılıb. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bu fərmanı ilə Agentliyin Nizamnaməsi və strukturu da qəbul edilib [3].

“Sahibkarlığa dəstək olunması barəsində xarici dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən

maliyyələşdirilən proqramların (layihələrin) razılaşdırılması haqqında” cənab İlham Əliyevin 2 iyul 2019-cu il tarixli Fərmanına əsasən, xarici dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən kreditlər, texniki köməklər formasında maliyyələşdirilən proqramlar (layihələr) yaxud ölkəmizdə mikro, kiçik və orta sahibkarlığa dəstək göstərilməsi üçün qrantlar Agentliklə razılaşdırılmaqla reallaşdırılır.

Agentlik “Mikro, KOS-luq subyektləri arasında rəqabətqabiliyyətli istehsalın stimullaşdırılması məqsədilə daxili bazarın tədqiqinə dövlət dəstəyi Qaydaları”nın təsdiq olunması barəsində Prezidentin 29 may 2019-cu il tarixli Fərmanına uyğun olaraq dəstək tədbirləri həyata keçirilir və sahibkarlara dəstək üçün müavinətlər ödəyir [4, s.23]

ARNK-nin 30 sentyabr 2020-ci il tarixli qərarına əsasən “Mikro, KOS-un təkmilləşməsi ilə əlaqəli təhsil, elmi, elmi-tədqiqat və dəstək layihələrinin maliyyələşdirilməsi qaydası”na uyğun olaraq mikro, KOS-un təkmilləşməsi ilə əlaqəli təhsil, elmi, tədqiqat və dəstək layihələri, eyni zamanda maliyyələşdirmənin reallaşdırılması üçün müsabiqələrin təşkili AR-nın KOB-un İnkişafı Agentliyi tərəfindən təmin olunur [5, s.15]

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. İmanov Ə.Ş. “Kiçik sahibkarlıq”. Dərs vəsaiti. Bakı, «Elm», 2009. -368 səh.
2. Luis L.Allen. “Kiçik biznesdə necə uğur qazanmaq olar?”. Bakı, Azərneşr 1
3. Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu “Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üçün əyani vəsait”
4. Qafarov Ş.S. “Müasir iqtisadi sistem və qloballaşma” (monoqrafiya). Bakı, 2005. -632 səh.
5. <http://economy.gov.az> - Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyi
6. <http://www.taxes.gov.az> - Vergilər Nazirliyi
7. <http://azstat.org> - Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi
file:///C:/Users/HP/Downloads/gosudarstvennaya-podderzhka-malogo-i-srednegopredprinimatelstva.pdf
8. <https://www.uschamber.com/co/run/business-financing/small-business-grants-and-programs>

Нусрат Ганбар Гусейнов, PhD, Доц.

Мушгуназ Фазил Заманлы

Азербайджанский Технологический Университет

E-mail: мушгуназ.1995@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОДДЕРЖКА РАЗВИТИЯ БИЗНЕСА

Резюме

В статье рассматриваются актуальные проблемы использования механизмов государственной поддержки для развития малого и среднего бизнеса в Азербайджане и дальнейшего использования его конкурентных преимуществ на современном этапе рыночной экономики. Большое внимание уделяется текущему состоянию развития малого и среднего предпринимательства (использование инструментов государственной поддержки на основе Концепции долгосрочного социально-экономического развития Азербайджана, программы развития регионов). В ближайшей перспективе малый и средний бизнес рассматривается как важнейший стабилизирующий фактор социально-экономического развития страны и ее регионов. В статье представлена информация о такой поддержке, как услуги по развитию бизнеса, нефинансовые услуги и продукты, предлагаемые предпринимателям на различных этапах их потребностей в бизнесе.

Ключевые слова: малый бизнес, средний бизнес, развитие бизнеса, государственная поддержка, социально-экономическое развитие.

Nusrat Qanbar Huseynov, PhD, Assoc.prof.

Mushgunaz Fazil Zamanli

Azerbaijan Technological University

E-mail: mushgunaz.1995@mail.ru

STATE SUPPORT FOR BUSINESS DEVELOPMENT

Summary

The article discusses the actual problems of using state support mechanisms for the development of small and medium-sized businesses in Azerbaijan and further use of its competitive advantages at the current stage of the market economy. Great attention is paid to the current state of the development of small and medium enterprises (the use of state support tools based on the Concept of long-term socio-economic development of Azerbaijan, the development program of the regions). In the near future, small and medium business is considered the most important stabilizing factor of the socio-economic development of the country and its regions. The article provides information on support such as business development services, non-financial services and products offered to entrepreneurs at various stages of their business needs.

Keywords: small business, medium business, business development, state support, socio-economic development.